

Popely ještě žhavé

II.

**KONCE
DOBRODRUŽSTVÍ**

..... **Karel Durman**

Popely ještě žhavé

Velká politika 1938-1991

Díl II. Konce dobrodružství 1964-1991

Karel Durman

Recenze:

doc. PhDr. Jan Měchýř

Redakce Marie Bernardová

Grafická úprava Zdeněk Ziegler

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Karel Durman, 2009

ISBN 978-80-246-1536-3

ISBN 978-80-246-2358-0 (online : pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2013

<http://www.cupress.cuni.cz>

DÍL II.

Konce dobrodružství
1964–1991

1. kapitola ZAMOŘENÁ LÉTA (1964–1969)

1. LYNDON JOHNSON

Výstřely v Dallasu byly pro americkou společnost šokem, nezbavily ji však naděje, že „nejlepší léta našeho života“ budou pokračovat. Dědic po Kennedym, dosavadní viceprezident Lyndon Baines Johnson, byl kompetentní i smělý a málokdo si uvědomoval potenciální nebezpečí: do čela přicházel muž přesvědčený o svých mimořádných schopnostech, se sklonem rozhodovat po svém. Jeho osobní kód byl kódem siláka z texaských kopců, mohutné postavy, s kovbojským *stetsonem* i kovbojskými manýrami, a hlavně s nechutí ke „zženštilé kabale východního *establishmentu*“ s plnými kapsami a diplomy z prestižních univerzit.¹

Na nominačním sjezdu Demokratické strany (1960) Johnson poznal, že jeho prezidentská kandidatura nemá šanci, a proto přijal nabídku Johna Kennedyho a stal se jeho spolukandidátem. Ale „nenáviděl každou minutu“ v dekorativní viceprezidentské roli, na schůzích kabinetu a Národní bezpečnostní rady (*National Security Council*, dále NSC) mlčel. Prezidenta respektoval, silně však nesnášel jeho okolí, „kennedyovský klan bostonských Irů z Harvardu“; byli pro něj ztělesněním nečistě nabytého bohatství i „pánů od kultury“ žonglujících cizími slovy, kteří jej nikdy neuznali za sobě rovného. „Můj táta mi říkával, že když projdu mlýnskými kameny života, vyjdu z nich s větším leskem, než bych kdy získal na Harvardu či Yale. Čtěl jsem mu věřit, ale jaksi jsem to nikdy nedokázal,“ vzpomínal na konci života.² Vyváděl

¹ Do Sněmovny reprezentantů přišel Johnson již jako 28letý (1937) a vitalita spojená s uměním „zakroutit neochotnému rukou“ (arm-twisting) z něj po čase udělala „jednoho z největších manipulátorů v historii Capitol Hill“.

Jeho kongresovou kariéru lze rozdělit na dvě hlavní etapy:

(a) Vstoupil sem jako věrný rooseveltovec, zastávce *New Dealu*. Texas od válečných let rychle bohatl, namísto bavlny se staly jeho hlavní vžitkou ropa a vojenský průmysl. Zároveň se měnil i Johnson. Zasluhou své podnikavé ženy – Lady Bird – bohatl a politicky se orientoval. Sblížil se s konzervativními jižními demokraty, s jejichž podporou byl zvolen do Senátu (1948), a sledoval jejich linii: byl proti Trumanovým úsporám, sociálnímu zákonodárství i snahám o desegregaci.

(b) Jakmile se stal vůdcem demokratické senátní frakce (1953) a pole jeho ambicí se rozšířilo z „jižanských“ na celostátní, Johnson znovu revidoval své postoje. Když však hlasoval pro zákonodárství o občanských právech, nešlo pouze o taktický manévr, protože vyšel z chudých poměrů a smíšeného (černo-bílo-mexického) prostředí, neměl tedy předsudky typické pro jižní elitu. Nic naopak nezměnil na své antipatii k liberálům z Demokratické strany; Eisenhower a umírnění republikáni mu byli milejší. (R. Evans – R. Novak, *Lyndon Johnson: The Exercise of Power*, New York 1966, str. 5–224 passim; W. Manchester, *The Glory and the Dream*, Boston 1974, str. 1010–1032. Podrobně viz R. A. Caro, *Master of the Senate*, New York 2002; R. Dallek, *Lone Star Rising: Lyndon Johnson and His Times*, Oxford U. P. 1991.)

² D. Kearns, *Lyndon Johnson and the American Dream*, New York-Signet Books 1977, str. 40–45, 167ff. Cf. i Evans – Novak, *cit. dílo*, str. 277–334 passim; L. Johnson, *The Vantage Point: Perspective of the Presidency, 1963–1969*, New York 1971, str. 92–101; T. H. White, *The Breach of Faith. The Fall of Richard Nixon*, New York-Dell Books 1976, str. 95–96, 107.

jej z míry styl, který „klan“ přenesl do Bílého domu – večírky s módními literáty, celonoční tance twistu pořádané Jacquelinou Kennedyovou. Pocity ukřivděného a politicky odstrčeného obracel hlavně proti Robertu („Bobbymu“) Kennedymu.

Poté, co mu dallaský atentát splnil touhu po nejvyšší metě a on se stal od občanské války prvním prezidentem z Jihu, zůstal Johnson na chvíli opatrný. Uvědomoval si, nakolik země žije kultem zavražděného, i nervozitu kolem atentátu, a také že mu chybí lidé, kteří by se vyrovnali Kennedyho týmu „nejlepších a nejchytřejších“.³ Vládu ponechal téměř beze změny. Začal oceňovat McNamarovu kompetenci a navázal úzký vztah se státním tajemníkem Ruskem, jenž jako on pocházel z chudé jižanské rodiny a cítil se „klanem“ odstrkovan. Zákon o občanských právech (1964) prezentoval jako nejlepší způsob, jak vzdát hold zemřelému prezidentovi. Ale jakmile cítil, že sedí pevně v sedle, spěchal „odkázat kabalou tam, kam patří“. Před nominačním sjezdem Demokratické strany (1964) oznámil, že nedoporučí jako spolukandidáta nikoho z členů kabinetu, a potom s gusem vylíčil novinářům, jak tím zdrtil „Bobbyho“. „Měl vlastní johnsonovské sny a to vyžadovalo i výrazně johnsonovskou administrativu, ne administrativu Johnsona-Kennedyho.“ Byla z toho „soutěž ve vzájemném opovržení“, později nazvaná „svárem, který definoval toto desetiletí“.⁴

Zatímco „dvořané“ z Bílého domu odcházeli, Johnson se stával zcela sám sebou, ba dováděl svůj styl k čiré neomalenosti a narcismu. Věrná spolupracovnice zaznamenala, jak si škodil: „Nutil lidi kolem sebe, aby se podřídili jeho zkouškám mužnosti; politikové a úředníci se s ním museli koupat nazí v bazénu Bílého domu a členové kabinetu a prezidentského štábu byli nuceni provázet ho i na toaletu, aby mohl pokračovat v konverzaci.“ Hřál se ve slunci moci a autority. Nominační sjezd demokratů (1964) proběhl pod jeho taktovkou. „Kontroloval každý článek stranické organizace, mohl si aranžovat program, napsat volební manifest, vybrat si za viceprezidenta neškodného Huberta Humphreyho.“⁵

Tato jednota kontrastovala se stavem Republikánské strany, kde se liberální křídlo guvernéra Nelsona Rockefellera viditelně distancovalo od oficiálního kandidáta, arizonského senátora Barryho Goldwatera. Ten měl čisté ruce a často oprávněně kritizoval, jak se státní aparát rozrostl od Rooseveltovy doby na padesátinásobek a byl ovládnut demokraty a jak se Republikánská strana (*Grand Old Party*, GOP) stala přizpůsobivou, pouhou ozvěnou demokratů. Ale snad i s vědomím, že je v soutěži s Johnsonem bez šance, vystupoval provokativně, zdál se být kopii Joe McCarthyho: „Vše by se vyřešilo hozením nukleární bomby na pánský záchod v Kremlu.“ Jeho vážně míněné návrhy, aby velitel NATO měl právo užít taktických jaderných zbraní podle vlastního uvážení, i jeho postup v Senátu, kde hlasoval proti smlouvě o zákazu nukleárních zkoušek i proti návrhu zákona o občanských právech, kontrastoval s prezidentovou taktickou obratností, jak ji předvedl ve vietnamské otázce.

Johnson souhlasil s vojáky, že je nutná rozhodnost, a chtěl tak i vyrazit Goldwaterovi z ruky možnou volební zbraň. Když mu hanojský režim poskytl záminku – severovietnamské torpédové čluny napadly v Tonkinském zálivu torpédoborec *Maddox* – nařídil 30. července 1964 bombardování základen a benzinových skladů ve Vietnamské demokratické republice

³ Termín „nejlepších a nejchytřejších“ byl do politického žargonu uveden kritickou knihou Davida Halberstama o Kennedyho garnituře, *The Best and the Brightest*, New York 1972.

⁴ Evans – Novak, *cit. dílo*, str. 407–450 passim; Kearns, *cit. dílo*, str. 233, 271. Podrobně viz. J. Shesol, *Mutual Contempt: Lyndon Johnson, Robert Kennedy, and the Feud That Defined a Decade*, New York 1997.

⁵ Kearns, *cit. dílo*, str. 42; cf. i Evans–Novak, *cit. dílo*, str. 451–463; Manchester, *cit. dílo*, str. 1010–1015.

(VDR). Získal také od Kongresu tzv. tonkinskou rezolucí obdobné pravomoci, jaké byly uděleny Eisenhowerovi v době krizí v Tchajwanské úžině (1955) a na Středním východě (1957), tj. „učinit všechna nezbytná opatření, aby byl odražen jakýkoliv útok proti silám Spojených států a zabránilo se další agresi“. Na výzvy k nasazení pozemních sil však odpovídal: „Nechceme, aby naši američtí chlupci obstarávali to, co by měli dělat asijsí hoši,“ nepůjdeme do „neuvážených akcí, které by riskovaly životy milionů, zasáhly velkou část Asie a zcela určitě ohrozily světový mír“.⁶

Toužil zapsat se do historie jako reformátor amerického života, navázat na Eisenhowerova léta, kdy si v USA i západním světě „mohly stamiliony koupit svá první auta, pračky, ledničky, nakupovat v supermarketech potřeby pro domácnost a mražené potraviny“, a postarat se, aby tyto možnosti měli i ti nejméně. Aby zastínil Kennedyho s jeho příslibem „nových horizontů“, vyhlásil 22. května 1964 na univerzitě v Ann Arboru program Velké společnosti (*Great Society*): „Jsme povoláni k budování Velké společnosti nejvyššího řádu, která bude spočívat na blahobytu a svobodě pro všechny,“ a v níž „skončí bída a rasová nespravedlnost“.

Klíčem měly být zákony proti chudobě, rozšiřující systém sociálních podpor (*welfare*) tak, aby byla zejména zúžena sociální propast mezi černými a bílými. Přístup byl zjednodušený. Náměstek ministra práce, syn irských přistěhovalců z newyorské chudinské *Hell's Kitchen* (Pekelné kuchyně), Daniel Patrick Moynihan tehdy předložil zprávu, která ukázala, že jádro černošského problému leží jinde, v krizi tradiční sociální struktury. Moynihan nepochyboval o historické vině bílých ani o trvajícím snaze „držet černé tam, kde je jejich místo“, ale naznačil také, že mentalita z doby otroctví dostala novou zhoubnou podobu rozkladu černé rodiny a že závislost na *welfare* celý problém jen zhoršuje.⁸ Nicméně ve volební kampani byla vize Velké společnosti („Amerika je jedna rodina, ne Sever, ne Jih, ne republikán nebo demokrat, ne bílý nebo černý, Amerika je láska, ne nenávisť, rozum, ne extremismus, mír, ne nukleární válka“) dalším prezidentovým trumfem.

⁶ Johnson, *cit. dílo*, str. 92–101; S. Karnow, *Vietnam. A History*, London-Penguin Books 1983, str. 357–378; Manchester, *cit. dílo*, str. 1015–1019; R. S. McNamara – B. Van De Mark, *In Retrospect. The Tragedy and Lessons of Vietnam*, New York 1995, str. 127ff.

⁷ Ch. Brooker, *The Seventies. Portrait of a Decade*, London-Penguin Books 1980, str. 7.

⁸ Shrnuto slovy černého komentátora, na počátku 20. století „mělo černé dítě stejnou naději narodit se v nedotčené, celistvé rodině jako dítě bílé. Co se stalo? Zahájili jsme ‚vátku proti chudobě‘ Lyndona Johnsona, a v podstatě jsme chodili od dveří ke dveřím a povzbuzovali lidi, aby žili na sociál.“ Když psal Moynihan o černošské rodině, rodilo se 25 % černých dětí mimo manželství a „on to považoval za důvod k poplachu. K roku 2000 se narodilo téměř 70 % nemanželských černých dětí“. Proto „nejhorším problémem Ameriky nejsou jednostranně zaměřená média, špatné školy, zločinnost, ač i ty jsou velmi důležité. Nejhorším problémem jsou nemanželské děti. Již děti mají děti. Nejsou schopny se živit, šatit, vychovávat dítě. Dali jsme k tomu podnět našim sociálním státem... Můj otec mi řekl, že *welfare* je asi to nejhorší, co postihlo tuto zemi a černošský lid.“

Moynihan se tehdy stal objektem kampaně nenávisť („rasista“ a „fašista“). Dnes „každý kromě krajní levice uznává, že se stalo něco hrozně špatného s rodinou, že je do toho hluboko zapleten systém *welfare* a že program Velké společnosti byl koncipován chybně“. Jeho závěry potvrdily zejména statistické údaje. Prokázaly, že za 30 let od vyhlášení programu Velké společnosti se „otřesně zhoršilo americké společenské zdraví“, „stali jsme se materiálně bohatšími než kdykoliv předtím, ale i v hrozivě míře morálně chudšími“. (L. Elder, „Ten Things You Can't Say in America“, *Cato Policy Report*, Nov.–Dec. 2000, str. 6–7; cf. i W. J. Bennett, *The Index Of Leading Cultural Indicators*, New York 1994; F. Fukuyama, „How to Re-Moralize America“, *The Wilson Quarterly*, Summer 1999; S. McLanahan – G. Sanderfur, *Growing Up with a Single Parent*, New York 1994. Moynihanovu zprávu viz *The Negro Family: The Case for National Action*, Washington 1965.

Ač výzkumy veřejného mínění ukazovaly, že má důvěru 70–85 % občanů, nepřestal být Johnson „Machiavellim se *stetsonem*“. Dva týmy organizovaly akce proti Goldwaterovi – od brožury sepsané harvardským ekonomem Galbraithem přes „rezoluce znepokojených občanů“ až po rozbíjení protivníkových schůzí a šíření dezinformace. Volby podle toho dopadly. „Mlčící většina“ (*silent majority*), na niž se Goldwater obracel, hlasovala proti němu. Johnson zvítězil ve 44 státech a ve washingtonském *District of Columbia* (D. C.), Goldwater jen v 6 jižních státech, kde se bílí cítili ohroženi zákonem o občanských právech. Drtivé bylo i vítězství Demokratické strany ve volbách do Kongresu: nyní měla v Senátu i ve Sněmovně reprezentantů jasnou většinu (68:32, resp. 195:140). Mezi novými senátory byl i Robert Kennedy, zvolený v rodinném lénu – státu Massachusetts. Johnson mu vyjádřil formální podporu jako svou „poslední splátku Johnu Kennedymu“.⁹

„Velká společnost“ a rasový problém

Johnson převzal Rooseveltovo „zlaté pravidlo americké politiky“ – nový prezident se musí občanovi vtisknout do povědomí mohutným nástupem v prvních sto dnech. Aby toho dosáhl a dramatizoval konsolidaci své moci, postaral se, aby Kongres rychle odhlasovával příslušné zákony a přitom vycházel z jeho předloh, a „nikoliv z předloh Johna Kennedyho“.

Nástup byl impozantní. Podle nejzkušenějšího z demokratického establishmentu, Averella Harrimana, Roosevelt jen „mluvil v době krize a pak málo jednal“, Truman „měl programy, ale neprosadil je“, „Kennedymu chyběla potřebná technika“, Johnson byl ve srovnání s nimi „velkolepý“.¹⁰ Skutečný účet programu Velké společnosti se však od jeho hodnocení podstatně lišil: některé ze zákonů (o občanských právech, zdravotní péči – *Medicare* – aj.) měly dlouhodobý pozitivní význam, mnohé však byly špatně promyšleny nebo splněny sotva na polovic, mj. i proto, že byly Kongresu téměř vnuceny. Prezident si „hromadil zásobu těžkostí a antipatií“ a nadto jeho základní představa – „reforma zajistí sociální mír“ – narazila na vyhrocený vztah mezi bílými a černými.

Když bílí šerifové a alabamská Národní garda zasáhli proti protestnímu pochodu ze Selmy do Montgomery (1965), řekl Johnson v dramatickém nočním prohlášení: Věc černého lidu „musí být i naší věcí“, „všichni musíme překonat dědictví arogance a nespravedlnosti“, „našimi nepřáteli jsou chudoba, nevědomost a nemoci, nikoliv náš bližní, náš soused“.¹¹ Netušil, kolik bude muset zaplatit za zmeškaný vlak, dlouhou zaslepenost jižních bílých a jejich kongresové reprezentace, k níž on sám dlouho patřil.

⁹ Evans – Novak, *cit. dílo*, str. 464–483 *passim*; Manchester, *cit. dílo*, str. 1025–1932. Podrobně viz T. White, *The Making of the President 1964*, New York 1965.

¹⁰ Evans – Novak, *cit. dílo*, 407–434; Kearns, *cit. dílo*, str. 220 *passim*, 300–323; Manchester, *cit. dílo*, str. 1041–1044.

Mimořádně významný byl zákon o zdravotní péči (*Medicare*). Navazoval na Trumanův návrh o všeobecném nemocenském pojištění (1945), který v Kongresu ztroskoval hlavně vinou bohatě dotované *lobby*, sloužící organizaci lékařů a farmaceutického průmyslu *AMA* (*American Medical Association*). Když pro zákon získal potřebnou většinu (1965), Johnson se rozhodl, že jej podepíše nikoliv ve Washingtonu, ale symbolicky v „Trumanově“ městě Independence, za přítomnosti tehdy osmdesátiletého bývalého prezidenta. Vysvětlil to téměř prorocky: „Udělám to pro Harryho Trumana. Je starý, unavený a zůstal úplně opuštěn. Jen přemyslím, zda jednou někdo udělá totéž pro mne.“ (Kearns, *cit. dílo*, str. 261–262).

¹¹ Evans – Novak, *cit. dílo*, str. 493–509; Manchester, *cit. dílo*, str. 1041–1045.

„Viděl z okna“, jakými změnami Spojené státy procházejí,¹² ale nedocenil to základní. V populační explozi spojené s rozkladem rodiny (více než polovině černých bylo nyní méně než 22 let a velká část z nich vyrostla bez otce) v severních ghettech se narodila generace odcizených. Na rozdíl od jižních států pro ni občanská práva znamenala málo, nechala se ovlivnit heslem rasové vzpoury, které jí infikovali extremisté – „zapaluj, hochu, zapaluj (*burn, baby, burn*)“. V červenci 1964 stačil jeden incident, aby Harlem po tři dny bouřil. Nepokoje se stovkami raněných lidí a tisíci vydrancovaných obchodů se rozšířily až do Chicaga a Filadelfie. Později recidiva bílého rasismu, zavraždění tří mladých aktivistů hnutí za občanská práva, znovu vyprovokovala neklid v deltě Mississippi.

Tyto události byly počátkem tříletého „hrozného dramatu, kdy jedna rasa (černá) bude dominovat ve velkých městech a druhá rasa (bílá) žít kolem ní na předměstích a na venkově“.¹³ Dosud se zloba a násilí šířily od bílé spodiny, nyní toto smutné prvenství přešlo na severu na černé. Kongres pro rasovou rovnost (*Congress of Racial Equality*, CORE) se ocitl v rukou extremistů a jejich vzájemné pŕtky situaci jen zhoršovaly. Vůdce Černých muslimů Malcolm Little („Malcolm X“), který chtěl namísto živelné „černé revoluce“ vést normální politickou akci, byl uprostřed vyřizování účtů zavražděn. Jeho rivala, přistěhovalce z Trinidadu a „proroka černé moci“ Stokelyho Carmichaela, vytlačil z vedení organizace – absurdně nazvané Studentským koordinačním výborem pro nenásilnou akci (*Student Nonviolent Coordinating Committee*, SNCC) – ještě extrémnější Rap Brown.

Uvažování černých ultras vyjádřil jejich zastánce, spisovatel James Baldwin: „Bílý muž musí být ďábel. Zcela jistě to není člověk. Bílí lidé, kteří uloupili černým lidem jejich svobodu a kteří z této loupeže těžili každou hodinu, pozbyli morální základnu, na níž by mohli stát.“ Jejich moc je „kriminální mocí“.¹⁴

První vlna vzpour vyvrcholila v ghettu Watts v Los Angeles v srpnu 1965 a byla popsána i v řadě románů (Ellroy, Mosley, Wambaugh aj.). Podle černých autorů vše zavinily nezaměstnanost a policejní brutalita. Ale i když v policejním sboru Los Angeles bylo dost rasismu spojeného se starostí o klid filmových mogulů a hvězd na Beverly Hills, byla to pouze část pravdy. Ve Wattsu, kde uprostřed hor odpadků vegetovaly desetitisíce lidí žijících na *welfare*, v letních vedrech stačil k výbuchu incident, kterému ústní podání dodalo patřičné zabarvení. Rozeznání nejprve útočili – i střelbou a Molotovovými koktejly – na policisty a národní gardisty, potom se dali do plnění a bylo jim jedno, že drancují obchody patřící černým majitelům. „Ohořelé fasády, spousty rozbitých lahví od lihovin, všude rozbité sklo, stoky plné levného elektrického zboží – věci, které se nehodily do zastávek a které vandalové sebrali ve spěchu a odhodili poté, co seznali, že jsou pro ně bezcenné...“¹⁵ Během šestidenního řádění na území o rozloze 100 km² bylo zabito čtyřiatřicet lidí a nejméně tisíc raněno, materiální škody se odhadovaly na pětáct milionů dolarů.

¹² Migrace černého obyvatelstva z jihu do severních velkoměst začala během krize v 30. letech a vyvrcholila v období 1940–1960. V Chicagu a Detroitu se počet černých obyvatel ztrojnásobil, v Los Angeles zpětínásobil. Ve washingtonském D. C. počet bílých poklesl z 474 000 (1940) na 235 000 (1960), počet černých vzrostl ze 187 000 na 411 000.

¹³ Manchester, *cit. dílo*, str. 1019–1025, 1957–1970; T. H. White, *In Search of History. A Personal Adventure*, New York-Warner Books 1981, str. 540.

¹⁴ J. Baldwin, *If Beale Street Could Talk*, New York-Signet Books 1975, str. 127; tentýž, *The Fire Next Time*, London-Penguin Books 1965, str. 27–28.

¹⁵ J. Ellroy, *Blood on the Moon*, New York-Avon Books 1985, str. 17.

Nepokoje ve Wattsu se staly signálem konce starého *statu quo*. Zášť vůči bílým byla „v jistém smyslu nevyhnutelným důsledkem zla, které příliš dlouho ospravedlňovali“, a „synům bylo souzeno, aby zaplatili za hříchy otců“. Proti nim, „rozměkklým Anglos“, stáli ti, kdož „přišli na chuť anarchii, poznali, jak snadné je otrástit autoritou úřadů“.¹⁶

Čas nedospělých

„Černý hněv“ byl destruktivní i sebedestruktivní, nicméně po dlouhých desetiletích bílých křivd a zločinů pochopitelný. Pro chování nedospělých bílých, vyrostlých v blahobytu, bylo těžké hledat alibi.

Konflikt „staří-mladí“ existoval v západní civilizaci dávno a studenti žili obvykle lépe než člověk práce. Pranice opilých „žáků“ se strážci pořádku byly ve středověkých městech běžným jevem a filozof-kancléř Francis Bacon naznačil již na počátku 17. století v díle „Pokrok vzdělání“ (*The Advancement of Learning*) i problémy budoucnosti. Nyní se zvláště v USA míra materiálního blahobytu a duchovní chudoba blahobytných spojily v nebezpečný amalgam. Ti studenti, kteří se nad knihami nudili, si rádi všímali vad kolem sebe. Byla to obměna jevu, který po válce kalifornský občan nazýval *commies with cadillacs*. Mínil tím komunistické boháče z Hollywoodu, kteří se ze svých přepychových aut s hněvem dívali na nespravedlnosti kapitalismu. Důvodů k hněvu bylo jistě dost. Na mnoha univerzitách a kolejích nepřestaly kralovat „staré peníze“, systém vysokého školného z nich dělal „rezervace pro jejich potomky, proti přílivu „nehodných““. Potom, když přibýlo trauma vietnamské války, se „hanba za rodiče“ znásobila vládní praxí odkládů služby pro studenty, která byla tichým uplatněním zásady „ať umírají jen černí a chudí bílí“.

Krajní levice se mohla i s úroky revanšovat za strach, který ji ochromil v letech maccarthysmu. Na jaře 1965 vyšli komunisté znovu pod svými prapory, ještě aktivnější však byli „ryzí ultras“, zvláště trockistická Socialistická dělnická strana (*Socialist Workers Party*, SWP) a konglomerát nazvaný Studenti pro demokratickou společnost (*Students for Democratic Society*, dále *SDS*). Pro většinu z nich hrála „marihuana větší roli než politická teorie“, každý z nich se však vrhal do „ofenzivy proti buržoazii“ i vzájemného vyřizování účtů – trockistů s ortodoxními stalinisty z KS USA apod. Hlavní proud nazvaný potom Novou levicí spojovalo jen módní „cítíme se odcizeni“.¹⁷ Důležitější však bylo, že příznivé klima pro ně vytvářeli liberální „anglosaští protestanti“ (*White Anglo-Saxon Protestants*, WASPs), kteří mladistvou touhu „osvobodit se od dozoru“ a „užít si“ povýšili na idealismus, ač se mohli na příkladu totalitních společností poučit, že takové osvobození je i cestou k mravní a občanské neodpovědnosti, součástí procesu lumpenizace.

Typická byla iniciativa Hnutí za svobodu projevu (*Free Speech Movement*, FSM), vzešlá z Kalifornské univerzity v Berkeley. Polský marxista Leszek Kołakowski shledal tamější atmosféru „prostě barbarskou“. „Mladí ignoranti existují samozřejmě vždy a všude. Ale v Berkeley byla jejich ignorance povýšena na nejvyšší moudrost. Chtěli revolucionizovat univerzitu tak, aby se nemuseli vůbec učit.“¹⁸ Kromě hesel jako „nikdy nevěř někomu přes třicítku“ prohlašovali život

¹⁶ D. Simon, *Homicide*, New York-Ivy Books 1991, str. 116; J. Wambaugh, *The New Centurions*, New York-Dell Books 1979, str. 324, 327.

¹⁷ D. Cate, *Sixty-Eight. The Year of the Barricades*, London 1988, str. 20–39 passim; T. Wells, *The War Within. America's Battle over Vietnam*, New York 1996, str. 44–62.

¹⁸ L. Kołakowski – D. Postel, „On exile, philosophy...“, *Daedalus*, Summer 2005, str. 83.

v *campusu* za „koncentrační tábor“ a „slova o čtyřech písmenech“ (*fuck, cunt, shit* atd.) povýšili na standard. „Ničení starých tabu“ pokračovalo do hloubky i šíře. Koncem 60. let se již mluvilo o epidemii pohlavních chorob mezi studenty a totéž platilo o užívání narkotik, pro něž tu byla půda připravena stejně dobře jako v průmyslových centrech a přístavech východu, protože přísnová cesta z Mexika do Hollywoodu byla v provozu již čtvrtstoletí. Gallupovy výzkumy zjistily, že 72 % studentů zůstalo mimo proud sexuální a narkotické „sebeidentifikace“. Ale jak to vyjádřil slavný komik Groucho Marx, „můžete mluvit o minoritě, ale něco jiného je, musíte-li čekat, zda se vám dcera nevrátí večer domů a neoznámí, že je těhotná nebo nakažená“.

Riziko otěhotnění pro dívky „z dobrých rodin“ podstatně zmenšila *pill* (pilulka), ale všechno ostatní bylo jen horší i proto, že se k dcerám a synům přidali i postarší. Rebelanti zralého věku se stali „imitátory – účesy, politickými vášněmi, oblečením, hudebním výběrem, experimenty s narkotiky a sexem“, byli „přijavivci chaosu 60. let“; vyzkoušeli všechny drogy, „smočili se v marxismu, vrhli se na jógu, zen, k Hare Krišnovi“.¹⁹

Moynihanovo zděšení nabývalo všeobecné platnosti. Podíl nemanželských dětí, počet patnáctiletých matek a třicetiletých babiček, žijících na *welfare* a střídajících partnery i druhy narkotik, jen stoupal. Sociology zjištěná fakta – děti s jedním rodičem mají až šestinásobnou pravděpodobnost ocitnout se nebo zůstat v chudobě, nechodit do školy, otěhotnět, trpět psychickými poruchami a dostat se do konfliktu se zákonem – nic nezmohla. „To jsou jen problémy z ghett,“ ujišťovali se blahobytní.

Zločinnost se stávala v plném slova smyslu metlou Ameriky. Johnson jmenoval vyšetřovací komisi, ale nebyla k ničemu. Moynihan poznamenal, že když v Chicagu zabil konkurenční gang sedm gangsterů (*St. Valentine's Day Massacre*, 1929), byla událost zaznamenána i ve světové knižní encyklopedii; nyní takové „všední věci“ někdy neregistrovalo ani denní zpravodajství. Typickým se stávalo „nahodilé“ zabíjení. Tři „průkopníci“, kteří v různých městech postříleli desítky kolemjdoucích, dosáhli toho, co si přáli – byli, byť jen na chvílku, středem pozornosti. Sociální psychologové opět marně upozorňovali, že jde o projev barbarizace spojený s filmovým kultem násilí. Liberální spisovatel z jihu to vyjádřil širěji: Začala éra „triumfu vulgárnosti, úpadku měst i severních liberálů, kteří zničili normy a povzbuzovali cháttru novodobých Vizigótů“.²⁰

2. VIETNAMSKÁ DILEMATA AMERICKÉ POLITIKY

V prvních poselstvích věnoval Johnson zahraniční politice málo místa; na rozdíl od vnitřní a „kongresové“ politiky, kde se pokládal za profesionála, se v ní necítil jistý. Přesto, jak potom naříkal, se „zapletl s tou válečnou děvkou na druhém konci světa“, ve Vietnamu, „až překročil meze, které by mohl racionálně ospravedlnit starostí o národní bezpečnost či státní zájem“.²¹ Dopouštěl se stejně chyby jako s programem Velké společnosti: jednal v chvatu

¹⁹ J. Connolly, *The White Road*, London 2002, str. 201; Manchester, *cit. dílo*, str. 1032–1039, 1096–1097; M. Medved, *Hollywood vs. America*, London 1993, str. 155; L. Sanders, *The First Deadly Sin*, London-Star Books 1974, str. 12–14.

²⁰ J. L. Burke, *Heartwood*, New York 1999, str. 119. Detaily viz Manchester, *cit. dílo*, str. 1093–1121.

²¹ A. Schlesinger, Jr., *Violence: America in the Sixties*, New York-Signet Books 1968, str. 50.

a chaoticky, a tak ani náležitě nevzal v úvahu, že USA bojují „na nevhodném místě, v nevhodné době a nevhodnými prostředky“.

Otázka, zda to nebyl již Kennedy, „kdo USA s děvkou zapletl jako první“, zůstává dodnes předmětem sporů.

(1) Kennedy zdědil základní rozhodnutí od dvojice Eisenhower–Dulles: (a) nahradit francouzskou koloniální přítomnost „antikolonialistickou“ přítomností americkou, a tím Indočínu zajistit před „efektem domina“, (b) spolehnout se v jižním Vietnamu na Ngo Dinh Diema.

Volba vyvolávala rozpaky, ale nebyla iracionální. Diem odstranil loutkového císaře Bao Daie a jako prezident Vietnamské republiky (*Republic of Vietnam*, RVN) učinil důležité kroky ke konsolidaci. S americkou pomocí rychle vybudoval armádu a zlomil moc tradičních autonomních sil – tajné společnosti „řičních pirátů“ Binh Xuyen (která kontrolovala v Saigonu policii i síť kasin, nevěstinců a opiových doupat) a ozbrojených sekt Hoa Hao a Cao Daj. Zdálo se také, že s výstavbou škol, zdravotnických zařízení a komunikací se budou zlepšovat i poměry na venkově a že integrace téměř milionu katolických uprchlíků ze severu dá režimu páteř a jejich podnikavost pomůže hospodářské obnově.

S léty však námitky a rozpaky rostly. Diemův osobní kód byl kombinací konzervativního katolicismu s mandarínskou kulturou, a to také určovalo jeho přístup k řešení dané situace. Protože mladá generace mnichů vnášela do buddhistických klášterů silný xenofobní náboj a žlutý mnišský hábit byl často kamufláží pro komunistickou agitaci v pagodách a na tržištích, Diem nechtěl hledat nábožensko-politické smíření. Spoléhal se na policejní a vojenskou sílu, žil izolován v paláci Džia Long obklopen strážci a pochlebníky a „venku“ zatím rozhodovala oligarchická klika jeho rodinného klanu. Zejména bratr Ngo Dinh Nhu s vlastní malou armádou klientů a špiclů a jeho žena, „krásná elegantní tygřice madame Nhu“ s militantními postoji ve věcech politiky i veřejné morálky (zákaz moderních tanců, krátkých sukní atd.), iritovali saigonskou veřejnost i Američany.

(2) Pět let byla politika Hanoje nepřímou příznivá jihu. Protože jí Peking a Moskva nedovolily po ženevských dohodách (1954) pokračovat v revoluční válce, stáhla většinu kádrů do VDR a obrátila svou agresivitu dovnitř. Na severu prakticky neexistovalo statkářské hospodářství, přesto se komunisté rozhodli „likvidovat statkářské a feudální elementy“ způsobem, který pozorovatelé nazvali šílenstvím: tzv. tribunály pozemkové reformy „plnily kvóty“ shora určených poprav a jiných trestů. Poté, co Moskva zachránila VDR před hladomorem nákupem rýže v Barmě, provedli i v Hanoji „sebekritiku v duchu XX. sjezdu“. Fanatik Truong Činh přestal být generálním tajemníkem a Ho Či Min i „vítěz od Dienbienphu“ Vo Nguyen Džap odsoudili „příliš rozsáhlý teror“, stav, kdy se „mučení stalo normální praxí“. Praxe se však neměnila. Když v listopadu 1956 povstali rolníci v provincii Nhège An, byla odpověď „jako v Maďarsku“, tj. nasazení elitní divize, která zabila či deportovala do táborů na 6000 lidí.

Oddech pro jih skončil, když se nové stranické vedení v čele s Le Duanem vrátilo k „revolučnímu znovusjednocení“. Rozhodlo se pro „omezený ozbrojený boj a zesílení boje politického“ (1959)²², tj. obnovilo infiltraci na jih. Tam se také vzpamatovávaly skupiny, které pře-

²² S. Karnow, *Vietnam. A History*, London-Penguin Books 1983, str. 224–239; N. Sheehan, *A Bright Shining Lie. John Paul Vann and America in Vietnam*, New York-Vintage Books 1989, str. 129–144, 173–191, 194–196. Podrobně viz Bui Tin, *Following Ho Chi Minh, Memoirs of a North Vietnamese Colonel*, London 1995; W. J. Duiker, *The Communist Road to Power in Vietnam*, Boulder, Colo 1996.

žily v těžko dostupné deltě Mekongu. V prosinci 1960 vytvořili komunisté Frontu národního osvobození. Jako dříve *Vietminh* měla i nová kreace dvojí charakter: jednak standardní lidové fronty, tvořené „pečlivě vybranými nulami, mezi něž byli vsunuti ilegální nebo málo známí členové strany“, jednak „mechanismu pro vedení partyzánské války a sociální revoluce na jihu“, známý jako *Vietcong* (vietnamští komunisté).

(3) V Kennedyho týmu panovala obecná shoda s prezidentem, že je „ohrožena bezpečnost USA a západního světa“, ale že „jižní Vietnam by se měl bránit sám, americká role by měla být omezena na výcvik (vojsk) a logistickou podporu“.²³ Při řešení konkrétních problémů se však mínění často měnila a zhruba je lze shrnout takto:

Prezident zdůrazňoval rizika konfliktu na dvou frontách (Německo, Indočína) i odlišnost od korejské situace 1950 – tam šlo o otevřenou, masivní agresi, kdežto tady stálo 200 000 Diemových vojáků proti asi 16 000 mužům *Vietcongu*. Ministr obrany McNamara a státní tajemník Rusk k tomu přidávali další námitky: projeví-li saigonský režim dostatečnou vitalitu, nebude amerických jednotek třeba, a naopak selže-li, „uprostřed apatického, či dokonce nepřátelského obyvatelstva nemohou americké síly svou misi splnit“.²⁴ Působila však i autorita generála Maxwella Taylora,²⁵ jenž argumentoval teorií domina. „Je nutná rozhodná americká akce, která by dala (jižnímu) Vietnamu čas,“ neboť „padne-li Vietnam, pak bude krajně obtížné a snad i nemožné jihovýchodní Asii udržet. Bude ztraceno nejen klíčové území, ale i víra, že USA mají vůli i schopnost vypořádat se s komunistickou ofenzivou.“²⁶

Kennedy stanovil, že přímé americké vojenské posláni v RVN – přítomnost 6000 poradců a 15 000 mužů podpůrného personálu – skončí rokem 1965 a první tisícovka má odejít do konce roku 1963. Ale realita se tomu vzpírala:

(a) Dohoda s Chruščovem o neutralizaci Laosu (1962) nezabránila přítomnosti tisíců vojáků VDR, pod kontrolou Hanoje byly síly prokomunistického *Pathet Lao* i důležité pohraniční oblasti, kudy po Ho Či Minově stezce, dlouhé 1500 km a jdoucí i přes Kambodžu, přicházely *Vietcongu* posily i zbraně.

(b) Kontury amerických hendikepů postihl Graham Greene v románu „Tichý Američan“ (*The Quiet American*, 1956). Plní dobré půle, ale nedostatečně vzdělaní poradci²⁷ zmateně hledali „třetí sílu“, diplomaté byli povýšení a lhotejní; prostí lidé „chtěli dostatek rýže, a ne aby se na ně střídalo, chtěli, aby jejich dnešní den byl zhruba stejný jako včerejší“, a hlavně „nechtěli mít kolem sebe bílé tváře, které jim říkají, co mají chtít“.²⁸

²³ McNamara, *cit. dílo*, str. 29; cf. i Karnow, *cit. dílo*, str. 247ff.

²⁴ *FRUS 1961–1963*, sv. 1, str. 13–157 passim, 232–267 passim, 573–628 passim, sv. 14, 326–376 passim, 568–760 passim; L. Freedman, *Kennedy's Wars. Berlin, Cuba, Laos and Vietnam*, Oxford U. P. 2000, str. 293–339; Manchester, *cit. dílo*, str. 914–923, 988–994; McNamara, *cit. dílo*, str. 38–40.

²⁵ Na Kennedyho udělala dojem Taylorova kniha *The Uncertain Trumpet* (1959), která rozvíjela koncepci „pružné odpovědi“, lokálních válek a „štitu a meče“. Povolal jej do čela Sboru náčelníků štábů (*Joint Chiefs of Staff*, JCS).

²⁶ *FRUS 1961–1963*, sv. 1, str. 477–532.

²⁷ Jak napsal po 35leté zkušenosti důstojník CIA, „viděli jsme situaci růžovými brýlemi“, byli jsme „nevědomí a arogantní. Přišli jsme pomoci, ale měli jsme jen minimální znalosti o historii, kultuře a politice lidu, kterému jsme chtěli pomáhat.“ (R. L. Holm, „No Drums, No Bugles. Recollections of a Case Officer in Laos, 1962–1964,“ *Studies in Intelligence*, 2003, čís. 1, cia.gov/csi/studies; M. Stuart-Fox, *A History of Laos*, Cambridge U. P. 1997, str. 154.)

²⁸ G. Greene, *The Quiet American*, London-Penguin Books 1983, str. 94.

(c) Nesplnil se základní předpoklad úspěchu „boje proti povstalcům“ (*counterinsurgency*), že výstavbou tzv. strategických vesnic bude zajištěna bezpečnost venkovského obyvatelstva. Akce byla koncipována podle osvědčených vzorů z Filipín a Malajsie, ale Diemův tým ji pojal jako „rozšíření politické kontroly“ a uplatňoval metody, které obyvatelstvo „odcizovaly, zastrášovaly a vykořeňovaly“.²⁹

Jihovietnamské milice si vykupovaly klid tajným zásobováním *Vietcongu* výbrojí, která přišla z USA, Američané si rolníky odcizovali bombardováním vesnic, v nichž zjistili přítomnost nepřítele. A nadto koncepce strategických vesnic jako středisek, ve kterých sem přestěhovaní lidé získají i výhody modernizace (elektrinu, školu, zdravotní středisko atd.), byla v rozporu s vietnamskou kulturou, jejím kultem předků, touhou „žít a zemřít tam, kde jsme se narodili“.

(4) Na scéně se objevily dva pro budoucnost stěžejní „vnitroamerické“ faktory. Korespondenti v Saigonu v čele s Davidem Halberstamem z *New York Times*³⁰ zahájili palbu mediální kritiky a vůdce senátní většiny Mansfield, profesí historik-specialista na asijskou problematiku, dal první signál pro kongresovou opozici.

Dilemata Kennedyho vlády vyhroutil vpád Nhuových oddílů do buddhistických pagod a vyhlášení výjimečného stavu v RVN v květnu 1963. Dvojice Diem–Nhu byla pohněvána americkou kritikou a ve Washingtonu se obávali, že se přeorientuje na Paříž nebo se dokonce smíří s Hanojí. Vyústěním krize byl saigonský převrat jihovietnamské generality 1. listopadu 1963.

Spekulace, do jaké míry byla akce dirigována Američany, se stala součástí širší debaty „kdo to zavínil“.³¹ Zůstaneme-li u základních faktů, pak se nesplnilo americké přání, aby změna osob a politiky proběhla v rukavičkách. Diem a Nhu byli zajati v katolickém chrámu, odvlčeni do obrněného transportéru a v něm zavražděni. A Kennedy, od začátku nejistý, zda se podpory dostává „těm správným hochům“, a otřesený vyústěním, musel pozorovat, jak se generálové mezi sebou rvou o moc, *Vietcong* nabírá sílu a každý prozápadní režim v Asii si klade otázku: „Lze vůbec Američanům důvěřovat?“

²⁹ Freedman, *cit. dílo*, str. 356. Podrobněji Sheehan, *cit. dílo*, str. 96–125, 305–311.

³⁰ Halberstam byl Kennedymu a jeho stoupencům znám již z Harvardu, kde jej pokládali za mladíka, jehož vizitkou jsou slova „jdu vždy rovnou po krku“. Ve Vietnamu začal opatrně, uznával, že si tam lidé „zaslouží něco lepšího než žít v omšelé, bezperspektivní, kontrolované (komunistické) společnosti“, ale pak dal vzor mnoha jiným. Jeho kritika amerického postupu byla manichejská, protože neznala odstíny, a potlesk newyorské smetánky byl pro něj příliš silnou drogou, aby se nezměnil. (Freedman, *cit. dílo*, str. 388–389, 402; Sheehan, *cit. dílo*, 314–330, 342–367 aj. Cf. i Halberstamovu kritiku Kennedyho týmu v knize *The Best and the Brightest*.)

³¹ V Kennedyho týmu vzniklo tolik nejasností a nedorozumění, že je účelné pouze shrnutí:

Vlivné osobnosti ve Státním departementu (státní podtajemník Harriman, vedoucí východoasijského oddělení Roger Hilsman) a nový velvyslanec Henry Cabot Lodge prosazovali radikální řešení, sázku na saigonskou generalitu. „Každý kurz je riskantní, ale nejriskantnější je nicnedělání,“ tvrdil Lodge. Naproti tomu Taylor, McNamara, Rusk, Robert Kennedy i šéf CIA John McCone sice souhlasili, že „válku nelze bez zásadní změny vyhrát“, ale zřejmě počítali jen se zvyšováním nátlaku na Diema. Prezident soudil, že v Saigonu je potřebná „změna politiky a možná i osob“, ale zároveň považoval generály za neznámou veličinu a obával se efektu, jaký by ve světě vyvolala přímá podpora neústavní akce. Rozhodla asi instrukce Státního departementu Lodgeovi, tzv. „telegram sobotní noci“: opravňovala jej dát vojenským spiklencům ujištění, že bude-li převrat proveden „pod odpovědným vedením“, bude americká podpora pokračovat. (Dokumenty viz J. Prados, „JFK and the Diem Coup“, *The National Security Archive*, 5. listopadu 2003, gwu.edu/nsarchiv. Podrobně: R. Dallek, *John F. Kennedy: An Unfinished Life*, New York 2003; H. Jones, *Death of a Generation*, Oxford U. P. 2003; D. Kaiser, *American Tragedy: Johnson, Kennedy and the Origins of the Vietnam War*, Cambridge, Mass. 2000).

Johnsonova osudová rozhodnutí

I když Johnson v předvolební kampani ujišťoval, že „asijské hochy nenahradí americkými chlapci“, jednal jinak. Zásadu „nebudu Chamberlainem s deštníkem“ vysvětlil srovnáním komunistů s násilníkem, pro něhož je laskavost povzbuzením, a „dovolíš-li mu jeden den, aby k tobě přišel na dvůr, druhý den už ti bude stát na prahu a následující den znásilní tvou ženu ve tvé vlastní posteli“. Rozhodl, že se „z Vietnamu stáhneme, až bude válka vyhraná“. Později přidal i toto vysvětlení: „Kdybych z té války vycouval a komunistům dovolil, aby se jižního Vietnamu zmocnili, začala by v naší zemi nekonečná, zlovlná a destruktivní debata. Víím, jak Harry Truman a Dean Acheson trpěli od okamžiku, kdy se komunisté zmocnili Číny. Teď by to byl Robert Kennedy, kdo by každému říkal, že jsem zradil závazky Johna Kennedyho.“³²

Poté, co Kongres přijal tonkinskou rezoluci, nechtěl již Johnson veřejnou debatu. Naslouchal ovšem svému týmu a radil se s nejrespektovanějšími, „starými moudrymi muži“ (Acheson, Allen Dulles, McCloy atd.), ale rád slyšel jen to, co odpovídalo jeho představám. Chtěl mít vše pod kontrolou a nikdo neměl vědět, „jakou kartu má v rukávu“.³³ Viceprezidenta Humphreyho doslova vyhnal z NSC, protože u něj neshledával „dost mužnosti“. Ostatní se přizpůsobovali, nebyly položeny, a proto ani zodpovězeny kardinální otázky – zda je eventuelní ztráta jižního Vietnamu takovým ohrožením bezpečnosti Západu, jak tvrdil Taylor. Byli oslyšeni i znalci asijské problematiky, kteří doporučovali, aby „nás bylo vidět co nejméně“ a „abychom více mysleli na to, že Vietnamci nechtějí žádnou cizí nadvládu, zvláště ne nadvládu čínskou“.³⁴

Slepá ulička, patrná již za Kennedyho, se prohlubovala, a k tomu se přidávalo obrácené pořadí priorit: první starostí nebylo, jak je jižní Vietnam spravován, ale vítězství ve válce. Uhýbání před otázkami „čeho můžeme reálně dosáhnout“ a „kam mohou vést naše akce“ ústila jen ve změnách, které byly spíše „zavlečením našich chlapců“ do džunglí a bažin.

Ani saigonská rváčka o moc po Diemově smrti Johnsona nepřiměla, aby změnil instrukci, kterou dal Lodgeovi: „Řekněte generálům, že dostojím danému slovu.“ Fakta, že „na jihovietnamskou armádu (*Army of the Republic of Vietnam, ARVN*) není spolehnutí“ a že bez ohledu na civilní dekorace vládnou důstojníci, kteří se starají jen o vlastní zájmy, byla očividná, a přesto mohly „drátky těchto loutek tahat americkým loutkářem“.³⁵ I Taylor doznal, že se hrouťí předpoklady, z nichž vycházela politika Kennedyho let: (a) bude vytvořena stabilní vláda, schopná cílevědomého postupu, (b) kombinace ARVN + americké letectvo a speciální oddíly postačí k pomalému vymýcení *Vietcongu*. Nový velitel generál William Westmoreland hlásil do Pentagonu: „ARVN těžce zápasí s rostoucí bojeschopností“ protivníka, „počet dezertérů je mimořádně vysoký“, „poměr se mění ve prospěch *Vietcongu*“.

³² Freedman, *cit. dílo*, str. 372; Johnson, *cit. dílo*, str. 232–241; Karnow, *cit. dílo*, str. 321; Kearns, *cit. dílo*, str. 263–265.

³³ R. S. McNamara – B. Van De Mark, *In Retrospect. The Tragedy and Lessons of Vietnam*, New York 1995, str. 293–294; Wells, *cit. dílo*, str. 21–23; Podrobně viz D. Moise, *Tonkin Gulf and the Escalation of the Vietnam War*, North Carolina, U. P. 1996.

³⁴ Manchester, *cit. dílo*, str. 1045–1057; Sheehan, *cit. dílo*, str. 567.

³⁵ W. R. Corson, *The Betrayal*, New York 1968, str. 14–15, 83ff.

Prvními loutkami se nakonec stali letecký vicemarsál Nguyen Cao Ky (ministrský předseda) a generál Nguyen Van Thien (hlava státu). Zejména Ky byl pro Američany „nikým neřízenou střelou“. Nemohlo být pro komunisty většího propagandistického daru než jeho výrok „vždy jsem obdivoval Hitlera, potřebujeme ve Vietnamu čtyři nebo pět Hitlerů“.

V lednu 1965, kdy byla po Ho Či Minově stezce přesouvána na jih celá elitní severovietnamská 625. divize, McNamara a Bundy prezidenta varovali, že „nastal čas pro zásadnější rozhodnutí“. Rozhodnutí však směřovala k chybným závěrům. Neochota ARVN bojovat a špatné výsledky programu strategických vesnic měly být převáženy „důkazy Vietnamcům a ostatním v jihovýchodní Asii, že máme vůli, sílu, trpělivost a rozhodnost učinit rázné kroky a pak vytrvat na nastoupené cestě“; a jejich vyjádřením měla být ochota „vzít nyní vedení války do vlastních rukou“.³⁶

V březnu, leteckým úderem proti muničním skladům ve VDR a příchodem 3500 mužů námořní pěchoty k ochraně základny u Da Nangu, byl „překročen Rubikon, aniž se to zatím přiznávalo“³⁷. Westmorelandovým záměrem bylo nasadit pozemní síly k ochraně pobřeží, přetnout cesty, kudy pronikali Severovietnamci, a nakonec protivníka likvidovat v sérii akcí „hledej a znič“ (search-and-destroy). Avšak očekávání, že ARVN zajistí očištěný prostor a bombardování VDR zastaví přísun posil, se nesplnila. Bombardování se stalo pro Hanoj spíše pobídkou než překážkou. CIA hlásila, že „vnitřní dopravní systém VDR nyní funguje efektivněji, i když zřejmě s většími lidskými ztrátami než předtím“.³⁸ Nenáročná infrastruktura a průmysl byly poškozeny nepatrně, válečné potřeby byly více než kryty dodávkami z SSSR a ČLR. Ho Či Minovu stezku proměňovali ženisté v systém vcelku schůdných cest džunglí, kudy již v roce 1966 přicházelo měsíčně 4000–9000 vojáků a sovětsko-čínská výzbroj. Nejprve to byly samopaly „Kalašnikov“ (AK-47), bazuky a bezzákluzová děla a potom také tanky a rakety.

Americká vláda ani velení nepochopily rozdíl mezi vůlí elit totalitního a demokratického státu: v Hanoji byli ochotni své lidi obětovat třeba do posledního, přijmout riziko, že „každé severovietnamské město bude proměněno v rumiště“. A přitom Johnson stanovil meze, které redukovaly sílu vojenské odpovědi. Nechtěl eskalaci a nelhal, když později, narážející na zkušenost Trumanovy vlády s MacArthurem, tvrdil, že „přísně kontroloval generály“, „nechtěl příliš pohněvat Moskvu a Peking“, pouze „přivést Hanoj k rozumu“. Nad mapami VDR trávil celé hodiny rozhodováním, který objekt se smí bombardovat a který nikoliv. Hanoj tím neovlivnil, jen rostl hněv obyvatel VDR i světa a podráždění amerických velitelů. „Prezident má povinnost válku vyhrát,“ zněl jejich základní argument, „ale měl by nechat na generálech, aby ji vyhráli.“³⁹ Jejich obecné zklamání nad „špatně pojatou, vedenou a vysvětlenou“ vládní politikou i poučení do budoucna vyjádřil Colin Powell, který ve Vietnamu odsloužil dva turnusy: „Neobětovat heroismus a lidské životy bez jasného plánu, bez podpory země a bez plného zaujetí.“ „Válka měla být až posledním východiskem. A když už jsme do ní šli, měli jsme mít cíl, kterému by naši lidé rozuměli a který by podporovali. Měli jsme mobilizovat (všechny) zdroje, abychom mohli naše poslání splnit a vyhrát. Ve Vietnamu jsme vedli rozpačitou poloválku.“

³⁶ Freedman, *cit. dílo*, str. 380; S. Graubard, *The Presidents*, London 2005, str. 457–462; McNamara, *cit. dílo*, str. 100–125, 186–188; Sheehan, *cit. dílo*, str. 371–383. Cf. i *FRUS* 1961–1963, sv. 4, str. 637–737 passim; *FRUS* 1964–1968, sv. 1 a 3.

³⁷ Kearns, *cit. dílo*, str. 272–299; Manchester, *cit. dílo*, str. 1045–1057; McNamara, *cit. dílo*, str. 159ff.

³⁸ G. Warner, „Lyndon Johnson’s War?“, *International Affairs*, 2005, čís. 1, str. 196–197. Podrobně viz F. Logevall, *Choosing War*, California U. P. 1999.

³⁹ Když si náčelník leteckého štábu LeMay stěžoval, že „plácáme mouchy, místo abychom likvidovali hnojiště“, vyjadřoval tím nespokojenost letců, kteří za prezidentovo „mikromanážerství“ platili svými životy: směli létat jen v určeném koridoru a určené době, a protože protivník věděl, odkud a kdy přiletí, byly jejich ztráty zbytečně vysoké. (Karnow, *cit. dílo*, str. 325–326; Kearns, *cit. dílo*, str. 346; Sheehan, *cit. dílo*, str. 371–386; B. Woodward, *Bush at War*, New York 2002, str. 168, 176).

Syn pilných a zbožných přistěhovalců z Jamajky Powell vyrostl v multietnickém, chudém, ale ještě záštestí téměř nepoznamenaném prostředí newyorského Bronxu a přinesl si odtud i obdivuhodnou míru střízlivosti a tolerance; černý rasismus mu byl cizí. A přesto, nebo právě proto jej pobuřoval způsob, jakým se vláda snažila ukonejšit bohaté WASPs – prakticky vyjímala jejich děti z vojenské povinnosti. „Rozhodovala, kdo bude povolán k výkonu služby a kdo dostane odklad, kdo unikne, kdo zemře a kdo bude žít.“ A „ze všech tragédií Vietnamu právě tato neomalená třídní diskriminace nejvíce uškodila ideálu, podle něhož se všichni Američané narodili rovni a jsou své zemi povinni stejnou oddaností“, napsal. Byla to „anti-demokratická hanebnost, kterou nemohu nikdy odpustit“.⁴⁰

Od Powellovy charakteristiky lze dojít ke shrnutí:

Rádcové Johnsonovi doporučovali, aby jednal jako Kennedy, když v době berlínské krize povolal do aktivní služby zálohy. On chtěl naopak válku „oddramatizovat, stále hledal kompromisní pozici, šedivou zónu, stále doufal v mírové urovnání“.⁴¹

Snaha čerpat „potravu pro děla“ jen mezi „chudšími, méně vzdělanými a méně privilegovanými“ mu v očích WASPs nepomohla, byli to oni, kdož mu nejdříve a nejhluchěji jeho záměry kazili.

Pokračoval v bombardování, ačkoliv každá bomba, která dopadla na území VDR či na Ho Či Minovu stezku, nejen stála desetinásobně více, než zničila, ale působila USA škody psychologické a prestižní. Každý obrázek zabitého či zmraženého vietnamského dítěte byl darem pro levicovou propagandu a doplácet měla demokracie.

Washingtonská varování saigonské vojenské elitě – „USA nedávají jižnímu Vietnamu masivní pomoc proto, aby dotovaly vaši svévůli“ – nefungovala. Nebylo ani možné určit, kde „končí hranice její nízké kompetence a stupidity a kde začíná zrada a sabotáž“. ARVN vykazovala vysoké počty vojáků, ale valnou část z nich tvořili tzv. „duchové“ – existovali jen v seznamech a jejich platy šly do generálských kapes.⁴² Státní podtajemník George Ball radil „odejít včas“, protože „sedneme-li jednou na hřbet tygroví, nebudeme si moci zvolit moment, kdy z něho slezeme“. A McNamara vyzval prezidenta, aby zvolil mezi třemi variantami: (a) „Odepsat, a stáhnout se za nejlepších podmínek, které je ještě možné sjednat; i když to budou téměř jistě podmínky pro USA ponižující.“ (b) Pokračovat s omezenými silami (nyní asi 75 000 mužů) a při zdržovací taktice čekat na šanci. (c) „Rychle a podstatně rozšířit vojenský tlak.“ „Odvrátí se tím bezprostřední hrozba,“ ale bude to i znamenat „břemeno značných lidských i materiálních ztrát“, a v případě neúspěchu „učiní pozdější stažení vojsk ještě obtížnější a jeho důsledky ještě těžší, než by tomu bylo dnes“.⁴³

Alternativy byly vyznačeny přesně. První byla neslavným, nicméně perspektivně realistickým řešením. Atmosféra rozhodování byla však v té chvíli příznivá alternativě druhé a třetí, jejichž kombinace byla také zvolena.

⁴⁰ C. Powell–J. E. Persico, *My American Journey*, New York 1995, str. 148–149.

⁴¹ Evans–Novak, *cit. dílo*, str. 548–551 passim.

⁴² Sheehan, *cit. dílo*, str. 501–515.

⁴³ Johnson, *cit. dílo*, str. 145ff; Karnow, *cit. dílo*, str. 377–426; McNamara, *cit. dílo*, str. 169–206; *The Pentagon Papers*, Boston 1971, sv. 3, str. 381–383, 438–46, sv. 4, str. 299, 610–615; Wells, *cit. dílo*, str. 38–43.

3. KONEC AMERICKÉHO OPTIMISMU

Johnson měl po dva roky na své straně Capitol Hill i veřejnost. „Ekonomice nerozumím, ale máme dobrý Kongres a já jsem tím správným prezidentem, ujišťoval se, „dovedu k úspěchu i program Velké společnosti, i vietnamské poslání.“⁴⁴ Odmítl zvýšit daně, což vzhledem ke strmé křivce rozpočtového deficitu považovali odborníci za důkaz, že ekonomice opravdu nerozumí. Začal se také naplňovat jeho politický čas. Protesty proti válce měly ještě okrajový význam, zato sympatie k Velké společnosti byly tytam. I bez nových daní přicházely na stůl účty: inflace, vysoká úroková míra a s ní i těžké splácení hypoték uzavřených „v nejlepších letech našeho života“. Občan byl ochoten se smířit s vojenskými výdaji (představovaly jen 3 % HDP v porovnání s 12 % na vrcholu války v Koreji), nikoliv však se sociálními důsledky reforem. Spjoval si je s exhibicemi nedospělých, a hlavně s neklidem a zločinností vycházející z ghett.

Novým heslem černého extremismu se stal název Baldwinova spisku „Příště přijde oheň“ (*The Fire Next Time*). Tak zněly i výzvy organizace Černých panterů, prototypu rudohnědé symbiózy. Představy o větší vitální síle černých byly u nich spojeny s vhodnou terminologií „národněosvobozenického boje proti bílému imperialismu“ a přihlášením se k marxismu-leninismu. Konference v Newarku (1967) stanovila, že „doba nenásilného odporu skončila, musíme se vyzbrojit střelnými zbraněmi“. Třístatisícový Newark, ležící v dohledu Sochy svobody, byl symptomatický i v jiném smyslu. Ještě v roce 1960 zde bylo 62 % obyvatel bílých, ale desetitisíce se jich odtud odstěhovaly. V roce 1967 již 62 % tvořili černí a Portorikánci, a ti zde také při pětidenní vzpourě předvedli vandalství, které mnohonásobně předčilo bouře v Harlemu před třemi lety.

Bílí mistři kultury se zatím předháněli v podbízení, skladatel Leonard Bernstein uspořádal ve své rezidenci pro Černé pantery i recepce. Tím se jim jen dostávalo povzbuzení, že jejich hrozby jsou účinné. Generace četly s dojetím i pocitem viny protirasistickou knihu Harriet Beecher Stoweové „Chaloupka strýčka Toma“ (*Uncle Tom's Cabin*, 1852); nyní ji extremisté prohlásili za prototyp bílého jedu. A jakkoliv se jim vůdce hnutí za emancipaci Martin Luther King snažil přizpůsobit, jeho základní postoj, tj. používat pouze nenásilných metod, stačil, aby i jej označili za ztělesnění *uncletomismu*, „černého *honkyho*“.⁴⁵

Rasová vzpoura nabyla rozsahu národní katastrofy. Nepokoje léta 1967 zasáhly 114 měst ve 32 státech USA; minimální odhad zněl 88 mrtvých a 4000 raněných a celkové materiální škody divokého tříletí byly odhadnuty na 112 miliard. „Letecké fotografie Detroitu připomínaly Berlín roku 1945.“⁴⁶ Jak si stěžovali rozzlobení občané, ničili ti, kdož nepřispěli k národnímu bohatství ani dolarem. Podle výzkumů veřejného mínění v roce 1964 tak či onak souhlasily s černošskou emancipací dvě třetiny bílých, nyní se k ní ale velká většina stavěla odmítavě. Odrazilo se to i ve volbách do Kongresu (1966): republikáni v nich získali více, než v roce 1964 ztratili.

⁴⁴ Manchester, *cit. dílo*, str. 1053. Podrobně viz J. W. Helsing, *Johnson's War / Johnson's Great Society: The Guns and Butter Trap*, Westport, Conn 2001; R. Mann, *A Grand Delusion: America's Descent into Vietnam*, New York 2001.

⁴⁵ *Honky* byl opovržlivý název pro bílého.

⁴⁶ Cauter, *cit. dílo*, str. 122–140; Manchester, *cit. dílo*, str. 1079–1081.